

Jerzy Lewandowski

ZARZĄDZANIE ŚRODOWISKIEM W PRZEDSIĘBIORSTWIE W WARUNKACH GLOBALIZACJI

1. Wprowadzenie

Współcześnie, i jak należy sądzić w przyszłości, globalizacja stanie się jedną z najważniejszych zmian zachodzących w otoczeniu większości przedsiębiorstw. Można stwierdzić, że globalne współzależności w gospodarce światowej związane są z umiędzynarodowieniem życia gospodarczego.

Umiędzynarodowienie życia gospodarczego, widziane przez pryzmat rozwoju rynku światowego i dokonujących się na nim jakościowych zmian, prowadzi do wniosku, że w handlu światowym osiągnięto już taki poziom intensywności powiązań, że inna droga rozwoju nie jest możliwa.

Współcześnie dotyczy to przede wszystkim umiędzynarodowienia sfery techniki i technologii, kapitału oraz umiejętności menedżerskich. Znaczącym jest również fakt umiędzynarodowienia ochrony środowiska w działalności przedsiębiorstw.

Jednym z praw człowieka jest prawo do życia w czystym środowisku. Współczesne środowisko w znacznej mierze zostało zanieczyszczone przez działalność człowieka w różnych obszarach, a w szczególności w obszarze działalności przemysłowej.

Ze względu na szereg czynników dotyczących zagrożeń środowiska, przemysł styka się z ważnymi pytaniami dotyczącymi odpowiedzialności za środowisko naturalne. Występujące problemy związane z emisją zanieczyszczeń, odpadami produkcyjnymi oraz brakiem zainteresowania wyrobami nieprzyjawnymi dla środowiska wpływają w istotny sposób na pojawienie się trudności w funkcjonowaniu przedsiębiorstw, a w szczególności uregulowań prawnych w dziedzinie ochrony środowiska. Zagadnienia te dotyczą wszystkich obszarów działalności produkcyjnej, a głównie procesu wytwórczego. Poszukiwanie możliwości zminimalizowania szkodliwego oddziaływania procesu wytwórczego

może przyczynić się do poprawy stanu środowiska, sytuacji finansowej oraz wizerunku firmy w oczach społeczności lokalnej jak i klientów.

Ochronę środowiska należy rozpatrywać nie tylko w procesie wytwarzania ale również w pozostałych obszarach systemu produkcyjnego. Śląd też istotne jest rozszerzenie sfer odpowiedzialności za ochronę środowiska, aby w strategii produkcji problem jego czystości znalazł właściwe miejsce.

W artykule przedstawiono współczesne problemy dotyczące zarządzania przedsiębiorstwem produkcyjnym w warunkach globalizacji ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia zarządzania środowiskiem.

2. Problematyka środowiska w zarządzaniu przedsiębiorstwem

2.1. Przedsiębiorstwo i środowisko

Zmieniające się warunki ekonomiczne i oczekiwania społeczne powodują, że w zarządzaniu przedsiębiorstwem, obok aspektów produkcyjnych, finansowych, marketingowych i innych, muszą być postawione cele w zakresie ochrony szeroko rozumianego środowiska oraz zdrowia i życia człowieka.

Pracodawcy powinni zatem poszukiwać rozwiązań organizacyjnych, finansowych, kulturowych i technicznych, które, między innymi, byłyby zgodne z wymaganiami dyscyplin naukowych zajmujących się człowiekiem i społeczeństwem.

Potrzeby ludzkie, szeroko rozumiane, są zaspokajane dzięki zasobom materialnym, finansowym, pracowniczym, energetycznym, informacyjnym zawartym w środowisku zewnętrznym i wewnętrznym przedsiębiorstwa.

Współcześnie daje się zauważyć, że funkcjonowanie przedsiębiorstwa, a w szczególności zarządzanie nim ma pewne uwarunkowania brzegowe.

Uwarunkowania te to:

- cele przedsiębiorstwa,
- wzrastające oczekiwania klienta,
- wzrastająca konkurencja,
- ograniczenia prawne.

2.2. Ograniczenia ekologiczne rozwoju przedsiębiorstw

Można wyróżnić dwa rodzaje ekologicznych barier rozwoju gospodarczego¹

ekologiczne bariery naturalne,
ekologiczne bariery kreowane.

Przez **ekologiczne bariery naturalne** należy rozumieć zjawiska (procesy bądź stany) występujące w środowisku przyrodniczym, w jakim funkcjonuje rozpatrywany układ gospodarczy, stanowiące albo układ warunków bezwzględnie ograniczających przyjmowane warianty wzrostu (rozwoju), albo układ warunków zmniejszających swobodę wyboru w przedziale rozwiązań gospodarczych wyznaczonych warunkami brzegowymi stanu środowiska.

Wyróżnienie ekologicznych barier naturalnych, a więc nie konstruowanych przez człowieka, chociaż powodowanych przez niego, bo wynikających z jego działalności, zaproponowano dla odróżnienia ich od innego podzbioru barier, jakimi są **ekologiczne bariery kreowane**. Ten drugi rodzaj barier byłby niepotrzebny, gdyby człowiek ingerujący w układy przyrodnicze przestrzegał „praw ekologicznych” i tym samym nie powodował powstawania i nasilania się ekologicznych barier naturalnych.

Według B. Commonera istnieją cztery prawa ekologiczne”.

1. Każda rzecz jest powiązana ze wszystkimi innymi rzeczami; oczywiście chodzi o ekosystemy i ich elementy pozostające ze sobą w ściślejszej i skomplikowanej współzależności.
2. Każda rzecz musi się gdzieś podziąć; co oznacza, że materia pod różnymi postaciami krąży w przyrodzie i nie ulega zniszczeniu.
3. Przyroda wie najlepiej; to prawo podkreśla szkodliwość każdej ingerencji człowieka. Jakkolwiek prawo to może być kontrowersyjne, faktem pozostaje, że nieuniknioność ingerencji powinna skłaniać do lepszego poznania go i do przestrzegania praw rządzących przyrodą.

Piontek F. (red.): *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw*. Komitet Inżynierii Środowiska-PAN. Biuletyn 4, 1989.

4. Nie istnieje coś takiego jak obiad za darmo; w ten sposób ekologia spotyka się z ekonomią przy ponownym odkryciu maksymy mówiącej, że każdy przychód osiąga się kosztem realizacji jakiegoś celu, np. rozwój przedsiębiorstwa pociąga za sobą rezygnację z innych celów, często równie bądź bardziej ważnych.

Nieprzestrzeganie tych „praw i zasad ekologicznych” prowadzi do powstawania barier naturalnych, a w dalszej konsekwencji wymaga kreowania takich barier, które w sposób formalny wymuszałyby przestrzeganie „praw ekologicznych”. Ten typ barier jest świadomie - choć najczęściej wymuszany obiektywnymi zjawiskami w sferze realnej - konstruowany przez człowieka. Pod pojęciem ekologicznych barier kreowanych rozumie się różne formy ekonomicznego i pozaekonomicznego (m.in. prawnego, organizacyjnego i technicznego) nacisku układów gospodarczych bądź społecznych działających w otoczeniu (poziomym lub pionowym) danego przedsiębiorstwa.

Ekologiczne bariery kreowane (środki ochrony środowiska) można klasyfikować następująco³.

- organizacyjno-techniczne (zmiany technologii na bezodpadowe, zmiany paliwa, urządzenia ochronne, monitoring),
- prawne (ekologizacja planów społeczno-gospodarczych eh i planów zagospodarowania, system opłat za korzystanie z zasobów naturalnych, nakazy, zakazy, w tym normy dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń i sankcje),
- ekonomiczne (instrumenty bezpośrednie: zasady lokalizacji i projektowanie inwestycji, uwzględniające wymogi ochrony środowiska, ograniczenia i zakazy wytwarzania półproduktów i wyrobów uciążliwych dla środowiska oraz zagrażających zdrowiu człowieka, nakazy okresowego wstrzymania produkcji, zadania obligatoryjne produkcji urządzeń ochronnych, dotacje na finansowanie inwestycji ochronnych: pośrednie (sensu stricto): opłaty za korzystanie z zasobów naturalnych, formuły cen i surowców oraz wyrobów przemysłowych uwzględniające koszty ochrony środowiska, warunki kredytowania inwestycji ochron-

nych, preferencje i ulgi podatkowe z tytułu podejmowania działań ekologicznych, kary i odszkodowania za niepostrzeżenie norm).

Jak widać, przedmiotem oddziaływania tego typu barier jest szeroko rozumiana działalność przedsiębiorstwa, a ich celem jest niedopuszczenie do uruchomienia lub ograniczenie istniejących procesów produkcyjnych o niekorzystnym wpływie na środowisko.

O barierach wzrostu gospodarczego traktują wszystkie raporty Klubu Rzymskiego.

W ostatnich latach daje się zauważyć krystalizowanie nowego paradygmatu rozwoju ludzkości. Szczególnym przykładem może być tu deklaracja przyjęta przez kraje członkowskie Narodów Zjednoczonych na konferencji „Środowisko i Rozwój” w Rio de Janeiro w 1992r., która określiła, poprzez zasady ją konstytuujące, pożądany kierunek rozwoju ludzkości i zobowiązała wszystkie kraje świata do jego realizacji w sposób zrównoważony i harmonijny.

W roku 1992 przyjęto na konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój” 27 zasad zrównoważonego rozwoju.

Możliwość realizacji powyższych zasad będzie możliwa w przypadku m.in. wprowadzenia w społeczeństwie *świata globalnej etyki*, której projekt przedstawiony został 18 marca 1997 roku na ponownie zorganizowanej konferencji w pięciolecie konferencji „Środowisko i Rozwój”.

Treść projektu przedstawiono poniżej.

Ziemia jest naszym domem i domem wszystkich istot żyjących. Ziemia jako taka jest również żywa. Jesteśmy częścią ewoluującego wszechświata. Istoty ludzkie są członkami współzależnej społeczności życia ze wspianą różnorodnością form żyjących i kultur. Pochylamy się przed pięknem Ziemi i dzielimy część dla życia i źródeł naszego istnienia. Dziękujemy za dziedzictwo, które otrzymaliśmy od poprzednich pokoleń i obejmujemy naszą odpowiedzialnością nasze i przyszłe pokolenia.

Społeczność światowa znalazła się w szczególnym momencie. Nie zważając na własne ryzyko, ignorujemy prawa, którymi rządzona jest biosfera. Ludzkość osiągnęła zdolność do czynienia radykalnych zmian w środowisku i procesach ewolucyjnych. Brak przewidywania i niewłaściwe używanie wiedzy i władzy zagraża strukturze życia i funda-

Kentom lokalnego i światowego bezpieczeństwa. Na świecie istnieje ogrom przemocy, nędzy i cierpienia. Staje się oczywiste, że potrzebna jest fundamentalna zmiana.

Stoi przed nami wybór: zaopiekować się Ziemią lub uczestniczyć w destrukcji samych siebie i różnorodności życia. Musimy ponownie przemyśleć podstawy cywilizacji przemysłowo-technicznej, znaleźć nowe drogi zrównoważenia jednostki i społeczności, bycia i posiadania, różnorodności i jedności, spojrzenia krótkodystansowego i długodystansowego, używania konsumpcyjnego i rozwoju duchowego.

Pośród całej naszej różnorodności jesteśmy jedną ludzkością i jedną ziemską rodziną dzielącą przeznaczenie. Wyzwania, jakie przed nami stoją, wymagają spojrzenia etycznego. Musi być ukształtowane partnerstwo, a współpraca na lokalnym, regionalnym, narodowym i międzynarodowym poziomie rozwijana. W solidarności między sobą i między społecznością żyjącą, my, ludzie całego świata, zobowiązujemy się do działania według wzajemnie powiązanych 18 zasad.

Aby rozwinąć i wdrożyć powyższe zasady, narody świata powinny najpierw przyjąć międzynarodową konwencję, która zapewni zintegrowane ramy prawne dla istniejących i przyszłych polityk i praw zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska.

2.3. Zagrożenia środowiska

Rozwój gospodarczy prowadzi do stałego zwiększania oddziaływania człowieka na środowisko, tj. do coraz szerszego korzystania z różnego rodzaju zasobów naturalnych, a także do pojawienia się czynników, które zakłócają równowagę ekologiczną.

Można stwierdzić, że obecnie nie ma miejsca na Ziemi, które nie byłoby w jakiś sposób skażone czy zanieczyszczone.

Nie ulega wątpliwości, że zagrożenie środowiska w najwyższym stopniu związane jest ze wzrostem liczby ludności. Istotnym jest również wzrost postępu technicznego.

Poświęcanie tak znacznej uwagi problemowi demograficznemu jest absolutnie uzasadnione. Jednostka ludzka i społeczeństwo, jako zorganizowany zbiór jednostek, dążą do zaspokojenia swoich potrzeb. Nawet przy minimalnym poziomie zaspokojenia potrzeb egzystencyjnych, ilości niezbędnych dóbr, które muszą być wytworzone, są funkcją

że dla realizowania ekorozwoju gospodarczego niezbędne jest prowadzenie odpowiedniej polityki w sferze ochrony środowiska.

W celu umożliwienia przedsiębiorcom osiągania lepszych wyników w tej dziedzinie, Międzynarodowa Izba Handlowa /ICC/ powołała grupę roboczą złożoną z przedstawicieli handlu i przemysłu dla opracowania „Karty gospodarczego ekorozwoju”.

Karta zawiera 16 zasad zarządzania ochroną środowiska, które dla kół handlowo-przemysłowych stanowią istotny składnik ekorozwoju.

Karta, ogłoszona w kwietniu 1991r. na II Światowej Konferencji Zarządzania Ochroną Środowiska w Przemysle, ułatwia przedsiębiorstwom właściwe wypełnianie zobowiązań wynikających z wymogu pełnego poszanowania środowiska naturalnego.

Głównym celem, zgodnie z zasadami Karty, jest udział jak najliczniejszej grupy przedsiębiorstw w ochronie środowiska, wprowadzenie praktyk zarządzania zorientowanych na wzrost aktywności w tej dziedzinie oraz dokonywanie oceny rezultatów tej działalności i składanie sprawozdań z jej wyników wewnątrz przedsiębiorstwa i wobec społeczeństwa.

3.2. Przykazania systemu zarządzania środowiskiem w przedsiębiorstwie

Zapewnienie funkcjonowania przedsiębiorstwa przyjaznego dla środowiska wymaga spełnienia pięciu zasadniczych przykazań:

1. Przedsiębiorstwo powinno zidentyfikować problemy i zapewnić akceptację systemu zarządzania środowiskiem jako narzędzia do efektywnego rozwiązywania tych problemów oraz opracować politykę środowiskową.
2. Przedsiębiorstwo powinno sformułować plan realizacji tej polityki.
3. Przedsiębiorstwo powinno rozwinąć swoje możliwości i mechanizmy konieczne do utrzymania zgodności z polityką oraz osiągnięciami zamierzeń i celów.
4. Przedsiębiorstwo powinno mierzyć, monitorować i oceniać swoje oddziaływanie na środowisko.
5. Przedsiębiorstwo powinno weryfikować i stale ulepszać swój system zarządzania środowiskowego mając na względzie cel jakim jest ograniczenie negatywnego oddziaływania na środowisko.

3.3. Narzędzia zarządzania środowiskiem

Realizacja zarządzania środowiskiem wymaga stosowania odpowiednich narzędzi. Narzędzia te można podzielić na dwie grupy.

1. Pierwsza dotyczy oceny organizacji. Należą do niej:
 - systemy zarządzania środowiskiem,
 - ocena efektów działalności dotyczącej środowiska,
 - audit dotyczący środowiska.
2. Druga grupa związana jest z oceną produktu. Obejmuje ona:
 - ocenę cyklu życia produktu,
 - etykietowanie ekologiczne,
 - projektowanie przyjazne dla środowiska.

W celu umożliwienia realizacji powyższych narzędzi opracowano szereg norm i przepisów dotyczących obszarów krajowych i międzynarodowych.

3.4. Zamiana świadomości - przyjazność dla środowiska

Większość mieszkańców państw należących do gospodarczo rozwiniętych jest zdania, że problem środowiska naturalnego należy do najważniejszych zagadnień współczesnego życia.

Przykładowo przeprowadzona ankieta w Niemczech wykazała, że 60 do 80% ankietowanych uważa, że zachowuje się właściwie w stosunku do narastających problemów środowiska⁷.

Mieszkańcy Niemiec uważają problematykę ekologiczną za jedną z najbardziej doniosłych (ankieta według F. Schustera, 1992). Kolejne to: troska o utrzymanie pokoju (na świecie), obawa o własny standard ekonomiczny.

Czy można generalizować takie obserwacje, które ujawniają przepaść między „świadomością ekologiczną”, a praktycznym działaniem? Okazuje się, że 60 do 80 procent mieszkańców Niemiec twierdzi, że zachowuje się poprawnie w stosunku do środowiska. Jeśli zapytać jednak o ocenę zachowania ich najbliższego otoczenia, liczba ta redukuje się nagle do raptem 20 procent. Budzi to uzasadnione wątpliwości zważywszy, że każdy z nas jest „sąsiadem”, czy przyjacielem drugiego.

Utrzymanie środowiska w stanie nienaruszonym, czy też jego konieczna odnowa jest jednym z niewielu ogólnych, sięgających w przyszłość, wspólnych celów ludzkości. Kto przez demonstrowanie odpowiedniej świadomości ekologicznej utożsamia się z tymi wartościami, zyskuje sobie uznanie grupy i należy do części społeczeństwa o wysokiej świadomości ekologicznej.

4. Aspekty prawne ochrony środowiska

Ochrona środowiska w dzisiejszych czasach podlega licznym dyskusjom. Jedni chcą więcej działań na rzecz ochrony środowiska, a inni narzekają na zbyt wysokie wymagania związane z tą problematyką. W związku z tym uchwała się nowe akty prawne, ponieważ obecna sytuacja nakłada większe obowiązki zarówno na politykę jak i na prawo ochrony środowiska. Obydwe te dziedziny ulegają ciągłym zmianom i dlatego dostosowanie przedsiębiorstw do zmieniających się warunków jest utrudnione. Tę sytuację należy przede wszystkim tłumaczyć:⁸

- zmianą systemową, która doprowadziła do tego, że większość uregulowań prawnych musi być harmonizowana z nowymi politycznymi, ekonomicznymi i społecznymi uwarunkowaniami,
- staraniami o przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, które wymuszają dostosowanie prawa ochrony środowiska do prawa europejskiego.

Od 1993 roku w państwach Unii Europejskiej obowiązuje Rozporządzenie Nr 1836/93 dotyczące dobrowolnego uczestnictwa przedsiębiorstw przemysłowych w systemie zarządzania ochroną środowiska i prowadzenia auditów ekologicznych. Polskie przedsiębiorstwa zobligowane są, w ramach akceptowania wymagań Unii, do dostosowania się do tego rozporządzenia, czyli wdrożenia u siebie systemu zarządzania środowiskiem zgodnie z tym rozporządzeniem.

Polskie przedsiębiorstwa wprowadzając zasady przyjaznego funkcjonowania dla środowiska muszą uwzględnić porozumienia, konwencje i protokoły międzynarodowe uchwalone w Unii Europejskiej.

* *
*

Globalizacja stała się obecnie jedną z najważniejszych zmian zachodzących w zarządzaniu większością współczesnych przedsiębiorstw. Włączenie się przedsiębiorstw w proces globalizacji wymaga od nich zupełnie nowego spojrzenia i postawy wobec stosunków z innymi ludźmi w różnych krajach, a w szczególności uwzględnienie warunków ekonomicznych, politycznych, technicznych, kulturowych i innych. Znaczenie na skalę światową ma obecnie ochrona środowiska, której zagraża przemysł. Uwzględnienie w przedsiębiorstwach, (obok aspektów ekonomicznych, innowacyjnych i technologicznych) działań na rzecz ochrony środowiska, a w szczególności czystych i przyjaznych technologii, daje im szansę włączenia się w szerokim zakresie w proces globalizacji.

Bibliografia

1. D. Droner, *Zmiana świadomości ekologicznej*. Deutschland-Polityka, Kultura, Gospodarka i Nauka. Wydanie Specjalne 1995.
2. B. Głowiak, E. Kempa, T. Winnicki, *Podstawy środowiska*, Warszawa 1985.
3. E. Górską, *Modelowanie środowiska pracy w przedsiębiorstwie*, [w:] Nowe trendy i rozwiązania w organizacji produkcji i zarządzaniu przedsiębiorstwem. Wydawnictwo 10SP Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1998, red. T. Krupa, M. Siudak.
4. E. Górską, H. Juchelko, *Środowisko pracy jako czynnik integracji załogi z organizacją*, [w:] Aktualne problemy w organizacji i zarządzaniu przedsiębiorstwem, Warszawa 2000, red. T. Krupa, M. Siudak.
5. B. Krzyk, K. Włodarczyk-Śpiewak, *Funkcjonowanie przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce w warunkach harmonizacji przepisów ekologicznych*, [w:] Integracja Polski z Unią Europejską w dziedzinie ochrony środowiska-problemy, korzyści zagrożenia, Łódź 2000, red. M. Burchard-Dziubińska.
6. J. Lewandowski, *Zarządzanie środowiskiem w przedsiębiorstwie*. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2000.

7. J. Lewandowski, (red.), *Ergonomia. Materiały do ćwiczeń i projektowania*, Łódź 1995.
8. F. Piontek, (red.), *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw*. Komitet Inżynierii Środowiska-PAN. Biuletyn 4, 1989.
9. Praca zbiorowa pod red. W. M. Grudzewskiego i I. Hejduk, *Przedsiębiorstwo przyszłości*, Warszawa 2000.
10. J.A.F. Stoner, R.E. Freeman, D.R. Gilbert, *Kierowanie*, Warszawa 1997.
11. M. Urbaniec, *Wdrażanie przedsięwzięć ochronnych na podstawie prawa i polityki ekologicznej, Integracja Polski z Unią Europejską w dziedzinie ochrony środowiska-problemy, korzyści zagrożenia*. Łódź 2000.
12. M. Weck, *Production engineering. The competitiv edge*, Bulterworth, Aachen 1991.